

Корольов Г. О.

Федеративістські тенденції у державному будівництві Центральної Ради

Досліджується феномен федералізму як однієї з доктрин, що складала «національний проект» в період 1917-1921 років, а також розглядаються практичні заходи української влади.

Державне будівництво в період Української національно-демократичної революції 1917-1921 роки є дискусійною та багатоаспектною проблемою історії України. Державотворча діяльність Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.) заклала головні та вихідні тенденції та принципи формування державної структури влади, які мали свої підстави в ідеологічних засадах національно-визвольного руху ХІХ – початку ХХ ст.

Важливість означеної проблеми полягає у концептуальному підході дослідження феномену федералізму як однієї з доктрин, що складала «національний проект» в період 1917-1921 років, а також вивчення практичних заходів української влади. Підняття Центральною Радою федералістських гасел до рівня пріоритетних позицій внутрішньої та зовнішньої політики дозволяло забезпечити суспільство від постреволюційних й кризових явищ. Це в свою чергу формувало умови нормального функціонування органів влади, місцевого самоврядування та забезпечувало стабільність у суспільстві. Актуальність студіювання федералістських тенденцій у державному будівництві Центральної Ради полягає в наявності головних положень і умов вирішення «українського питання» у революційні роки, що в свою чергу сприяє розумінню сучасних тенденцій державотворення в контексті використання питання федералізації українських земель як моделі формування єдиної національної самоідентифікації. У методологічному плані потрібно враховувати конкретну історичну ситуацію й породжені нею документальні джерела (у даному разі – Універсали та інші офіційні документи). Наступним важливим кроком є конструювання та розуміння контексту, його точне відслідкування дасть змогу зрозуміти не лише суть проголошеної ідеї, але й чітко визначити ким, коли і за яких обставин вона була схвалена, який мала суспільний резонанс, чи здо-була національне визнання, чи зовсім його не мала [1,5].

Історіографічний комплекс поставленої проблеми характеризується наявністю достатньої кількості розвідок, в яких досліджується федералізм Центральної Ради чи окремо державотворчі процеси за її участю. Тому в першу чергу хотілося б зробити акцент на ті студії, які прямо чи опосередковано відносяться до нашої розробки. В історіографії виділяються праці присвячені автономістсько-федералістській платформі Центральної Ради [2] та власне різноманітним аспектам державного будівництва 1917-1918 років [3].

Основними завданням студії є аналіз головних ідейних витоків формування та реалізації федералізму під час розвитку етапів української державності 1917-1918 років, виявлення та концептуальне визначення федеративістських тенденцій у державотворчій практиці Центральної Ради, осмислення причин невдачі федеративістського проекту Центральної Ради.

Пріоритетною позицією реконструкції державного будівництва за часів Центральної Ради є визнання повного домінування в тогочасному українському політикумі автономістсько-федералістської концепції [4,189]. Її дотримувалися не тільки М. Грушевський, М. Шаповал, П.Христюк, а майже всі провідні українські діячі, політичні партії, громадські організації. Для представників української політичної думки федералізм вийшов далеко за рамки утилітарної наукової концепції й став всеохоплюючою ідеологією, майже релігією [5,17]. Федералізм був відповіддю вітчизняної інтелектуальної еліти на бездержавність українського народу та відсутність єдиної історико-політичної традиції. Національний рух і суспільно-політична думка XIX – початку XX ст. вплинули на становлення політичного світогляду лідерів й учасників Української національно-демократичної революції 1917-1921 років. Тому закономірним виглядає, що ідеї майбутнього федеративного устрою Російської держави до складу якої з правами найширшої автономії мала б входити Україна, дотримувалися не тільки помірковані ліберали, київські професори з Української федеративно-демократичної партії, а й українські соціал-демократи, що знайшло відображення в їхній програмі, та українські соціалісти – революціонери, чия партія вважала за необхідне «вимагати перебудови Російської держави на федерацію рівноправних, національно-територіальних республік» [6,61].

Діяльність Центральної Ради потрібно розглядати через періодизацію її історії, в основі якої лежить критерій розвитку державно-політичної традиції України. У вітчизняній історичній науці виділяється два підходи. Перший - репрезентує наукова позиція історіософа І. Лисяка-Рудницького, згідно з якою державотворча практика Центральної Ради відповідає та співпадає з традиціями політичної думки XIX – початку XX ст. У своєму есе «Четвертий Універсал та його ідеологічні попередники» вчений зазначив: «Третій і Четвертий Універсали віддзеркалюють два послідовні етапи українського державного будівництва. Але їх можна розглядати і як вияви двох різних, альтернативних концепцій української державності:

федералістичної і самостійницької» [7,1]. Другий — відстоює сучасний історик В. Верстюк, в основі його трактувань лежить акцентування на конкретиці та документах. При цьому важливого значення набуває їх глибоке осмислення в історичному контексті.

Позиції І. Лисяка-Рудницького і В. Верстюка різняться лише відношенням до історичної перспективи: діаспорний вчений займається пошуком підстав у попередніх періодах історії, а дослідник Центральної Ради спирається на історичні обставини та ситуацію революційного періоду. У рамках нашої постановки корисним є виявлення спільної акцентуації вчених щодо початку Української національно-демократичної революції 1917-1921 років: здобуття Україною національно-територіальної автономії в складі демократичної федеративної Росії, з гарантуванням прав усіх національних меншин. Ми схильні виділяти два періоди в історії Центральної Ради: автономістський (березень — жовтень 1917 р.) й державно-уенерівський (жовтень 1917 — квітень 1918 рр.) [1,11]. Автономістський період пов'язаний зі спробами реалізувати ідею національно-територіальної автономії, юридичним констатуванням означеного статусу щодо українських земель, характеризується політичною війною між Центральною Радою та Тимчасовим урядом [8,14]. Державно-уенерівський — пов'язаний з невдалими кроками по утвердженню автономії, перетворенням Центральної Ради на центр боротьби за перебудову Росії на федералістських і демократичних началах.

Студіюючи історію Центральної Ради, не можна не звернути увагу на існування специфічної закономірності в її діяльності, яка полягає у поступовій трансформації з української громадської організації в політичну представницьку установу, фактично в революційних умовах — у національний парламент. До головних федеративістських закономірностей державного будівництва 1917-1918 років слід віднести: прийняття I Універсалу, налагодження стосунків з Тимчасовим урядом, утворення Генерального секретаріату, прийняття II Універсалу, проведення з'їзду народів Росії, прийняття III Універсалу, встановлення офіційних відносин з Радою народних комісарів, проголошення IV Універсалу.

За ініціативи М. Грушевського Центральна Рада з середини березня 1917 року почала вживати енергійні заходи по формуванню на теренах колишньої Російської імперії федеративного союзу демократичних республік. Це завдання вимагало зміни статусу українського органу. Тому закономірними виглядають спроби керівництва Центральної Ради встановити відносини з Тимчасовим урядом. Аналіз виданих нею офіційних й нормативних документів дозволяє говорити про цілеспрямовану політику направлену на появу реальних підстав федерації [9]. Загострення стосунків з Тимчасовим урядом, яке було викликано відстоюванням представниками Ради ідеї скликання Всеросійських Установчих зборів є історичним мотивом без якого прийняття II Універсалу і Статуту вищого управління Україною бачиться не можливим.

За ініціативою Центральної Ради в Києві відбувся з'їзд народів Росії (вересень 1917 р.). Весь перелік його основних постанов стосується лише федеративного союзу з Росією — «Про федеративний устрій Російської держави». На з'їзді була обрана Рада народів, яку очолив М. Грушевський [10,261 — 262]. Виступаючи перед делегатами з'їзду, він назвав федералізм конструктивним принципом співіснування націй. «для всієї великої маси народу України — федералізм не являється перехідним ступенем до державної незалежності! ... Але при цьому ми розглядаємо федерацію не як шлях до самостійності, але як шлях до нових перспектив, які вже давно відкрилися провідним розумам людства, як шлях до федерації Європи і в майбутньому — до федерації всього світу» [11]. Цим всеросійським заходом Центральної Рада заявила про свою домінуючу роль в боротьбі за перебудову Росії на федеративних началах. Зокрема, 25 листопада 1917 року була розіслана «Нота Генерального Секретаріату урядам республік, утворених на території Росії», в якій їм пропонувалося взяти участь у формуванні «однорідного-соціалістичного правительства» на засадах федералізму [12].

Прийняття III Універсалу поставило крапку в історії автономізму, проголошення Української Народної Республіки поклало початки впровадженню в життя ідеї федеративістського союзу, ним Центральної Рада бажала «підкреслити ідею українського народоправства і демократії» [13,423]. Дослідники однак в тому, що обираючи цей статус лідери революції віддавали данину традиціям, а елементарна інерція не дозволила вчасно скорегувати вчорашні уяви про достатність можливостей автономістського ладу [14,290]. Несприйняття більшовицького уряду і переоцінка власної ролі в міжнаціональних стосунках підштовхнули Центральну Раду до ініціативних заходів щодо творення федерації вільних державних утворень [14,290].

Федералістські ідеологеми лежали в основі практичних та утилітарних кроків Центральної Ради по забезпеченню своєї легітимізації в рамках Російської держави та українського суспільства. Незаперечним фактом є вплив М. Грушевського на формування федералістських орієнтацій української влади у 1917-1918 років. Ідея народництва і федералізму, якими керувався вчений у своїй науковій та громадсько-політичній роботі, стали «наріжним каменем діяльності Центральної Ради» [9,9]. Розроблену М. Грушевським модель державно-політичного устрою України, яка базувалася на принципах автономізму і федералізму, підтримувала більшість складу Центральної Ради та українських політичних партій.

Основну причину невдачі з реалізації федеративістського проекту більшість лідерів Центральної Ради схильні вбачати в більшовицькому керівництві Росії. «Народи й області Росії, - зазначає М. Грушевський, - не важились творити федерацію без участі найбільшого з членів, Великої Росії, а та не виявляла своєї волі в сім напрямі, по часті тому що була паралізована большевицькою анархією» [15,555]. Аналогічної позиції притримується і Д. Дорошенко: «ніяко-

го федерального російського уряду Генеральний Секретаріат не створив з тої простої причин, що він обминав одинокий реально існуючий уже уряд Росії - Раду Народних Комісарів» [16,205].

Отже, федералістські тенденції державного будівництва Центральної Ради (березень 1917 - квітень 1918 рр.) дозволяють:

- говорити про федералізм як ідеологію державного будівництва;
- виявити причини відсутності історичної перспективи у тогочасної самостійної України;
- реконструювати розвиток та еволюцію федералістської платформи Центральної Ради;
- стверджувати, що домінування автономістсько-федералістської концепції в середовищі політичної еліти сприяло поразці Центральної Ради.

Література

1. *Верстюк В.* Українська Центральна Рада та її Універсали: Третій та Четвертий. // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 рр. - К., 2002.
2. *Верстюк В.Ф. М.С. Грушевський у перший період діяльності Центральної Ради* // Український історичний журнал (далі - УІЖ). - 1996. - № 5. - С.37-50.; *Верстюк В.* Українська Центральна Рада: навчальний посібник. - К., 1998. - 344 с.; *Колесник В.* Проблеми української державності в творчості М. Грушевського // Михайло Грушевський і сучасність. - Матер. міжнар. наук. конф. присвяч. 130-річ. від дня нар. М. С. Грушевського. - К., 1998. - С.18-21; *Копиленко О.А., Копиленко М.Л.* Держава і право України. 1917-1920. Навч. посібник. - К., 1997. - 208 с.; *Копиленко О.А.* Політико-правові ідеї М. Грушевського і проблеми розбудови української державності. - Дис. у формі наукової доповіді. - Одеса, 1993. - 49 с.; *Копиленко О.А.* «Сто днів» Центральної Ради. - К., 1992. - 204 с.; *Кучик О.* Генезис геополітичних орієнтацій М. Грушевського від федераліста до самостійника // Михайло Грушевський і Західна Україна. - Допов. та повід. наук. конф. до 100-річ. від початку діяльності М. Грушевського у Львів. університеті (Львів, 26-28 жовт. 1994 р.) - Львів, 1995. - С.338-340; *Пиріг Р.* Ідея федералізму в державницькій концепції Михайла Грушевського // Студії з архівної справи та документознавства. - Т.13. - К., 2005. - С.188-192.
3. *Солдатенко В.Ф.* Українська революція: концепція та історіографія. - К., 1997. - Ч.1. - 416 с.; *Павленко Ю., Храмов Ю.* Українська державність у 1917-1919 рр. (історико-генетичний аналіз). - К., 1995. - 262 с.; *Логвиненко І.А.* Політична діяльність Української Центральної Ради. - Автореф. дис. к.і.н. - Дніпропетровськ, 1993. - 17 с.; *Ромотюк О.Є.* Центральна Рада в українському державотворчому процесі (березень 1917 - квітень 1918 рр.). - Автореф. дис. к.і.н. - К., 1997. - 24 с.
4. *Пиріг Р.* Ідея федералізму в державницькій концепції Михайла Грушевського // Студії з архівної справи та документознавства. - Т.13. - К., 2005.
5. *Копиленко О.А.* Політико-правові ідеї М. Грушевського і проблеми розбудови української державності. - Дис. у формі наукової доповіді. - Одеса, 1993.
6. *Павленко Ю., Храмов Ю.* Українська державність у 1917-1919 рр. (історико-генетичний аналіз). - К., 1995.
7. *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе. - К., 1994. - Т.2.
8. *Кудлай О.Б.* Центральна Рада - Тимчасовий уряд: боротьба за автономію (березень - жовтень 1917 р.) - Автореф. на дис. к.і.н. - К., 1997.

9. Українська Центральна Рада (4 березня – 9 грудня 1917 р.). Документи і матеріали. – Відп. ред. В.А. Смолій. – К., 1996. – 587 с.

10. Бойко О., Панькова С. З'їзд народів Росії 1917р. // Довідник з історії України. – К., 2002.

11. Нова Рада. – 1917. – 4 жовтня.

12. Вісник Генерального секретаріату Української Народної Республіки. – 1917. -15 грудня.

13. Ковалевський М. При джерелах боротьби. – Інсбрук, 1960.

14. Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія. – К., 1997. – Ч.1.

15. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К.,1991.

16. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 рр. – Т.1.: Доба Центральної Ради. – Ужгород, 1932.

Королюв Г.А. Федеративистские тенденции в государственном строительстве Центральной Рады

Исследуется феномен федерализма как одной их доктрин, которые составляли «национальный проект» в период 1917–1921 годы, а также рассматриваются практические мероприятия украинской власти.

Korolyov G.A. Federalistic tendencies in the state structuring of the Central Council

Investigation of the federalism phenomena as one of the doctrines that constituted the «National project» within the period of 1917–1921, as well as review of practical measures implemented by the Ukrainian power.